

Gustav III var ikke ufølsom overfor sociale problemer, men måtte efter kuppet 1772 være forsigtig og undgik officiel stillingtagen, selv om han ønskede en forbedring af bøndernes kår. Ængstelsen for, at bondebevægelsen skulle få politiske følger, medførte en skærpet kurs overfor uro-stifere.

Staffan Smedbergs afhandling er systematisk udarbejdet. Den stærke opdeling i afsnit, hvis emner ofte må gribe ind i hinanden, medfører ikke blot talrige krydshenvisninger, men mange gentagelser, ofte næsten ordrette. »Sammanfattning« afsnit for afsnit letter naturligvis oversigten, men bekræfter den vel ikke mindst for historikere smertelige erfaring, at koncentreret fremstilling uundgåeligt fører til en ufuldstændig, i visse tilfælde skæv opfattelse. Hoveriforholdene i Danmark i 1700-tallets sidste decennier var ikke så enkle som antydet i nogle linier s. 191 (med henvisning til Hans Jensens »Dansk Jordpolitik«). Men det skal ikke nægtes, at denne indgående skildring af begivenheder på et fåtal af hallandske og skånske godser 1772–76 vækker interesse for det langt større problem: hoveriet (*dagsverken*) på godser i alle dele af Sverige i 1700-tallet, gerne med særligt henblik på forholdene i tidligere danske og norske landsdele. Hvordan forholder det sig med kildematerialet?

FRIDLEV SKRUBBELTRANG

TAGE KAARSTED: Påskekrisen 1920. Skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie 23. Universitetsforlaget i Aarhus 1968. 426 s. Ill. 48,00 (40,00) kr.

Tage Kaarsted erhvervede i december 1968 den filosofiske doktorgrad ved Århus universitet på dette arbejde.¹

»Påskekrisen 1920« er et centralt emne indenfor moderne dansk historie. I forordet til afhandlingen fremhæver Kaarsted dette med den vurdering, at da Christian X 29. marts 1920 afskedigede ministeriet Zahle, »udløstes den alvorligste politisk-parlamentariske krise, som vort folkestyre har kendt i dette århundrede bortset fra besættelsestiden«. Alle forskelle taget i betragtning kunne denne parallellisering måske nærmere dateres til begivenhederne i juni-juli 1940, hvor ikke-parlamentariske personers selvbestaltede indgriben i den politiske proces med kongens sympati og medvirken også førte til et ministeriums fald.

¹ Den følgende anmeldelse er i omarbejdet form min opposition ved denne lejlighed.

Påskekrisen 1920 er et intermezzo i Tage Kaarsteds udarbejdelse af den store Ove Rode biografi, hvis første bind udkom i 1963 og andet bind i 1971. Rode skildrede selv disse begivenheder i bogen *Påskekrisen 1920*, der var et svar på en artikel i *Tilskueren* af professor Thorkild Roving, der af Rode med rette karakteriseredes som hørende hjemme i den politiske patologi. I sit indlæg fremdrog Rode som krisens hovedtema: samspillet mellem Danevirke-folkene, Flensborggruppen, Venstre-Konservative oppositionen mod regeringen Zahle og kong Christian X. Rode havde den opfattelse, at partiet Venstre og dets fører J. C. Christensen på grund af de verserende forhandlinger om en ny valglov var de virkeligt ansvarlige for krisen, men »Kun ved det politiske taktiske Greb, der pludseligt forenede Flensborgbevægelsen og Venstres Valglovsmodstand, blev det muligt at fremkalde den Mentalitet, hvori Krisen kunne opstaa«. ²

Påskekrisen er dernæst blevet behandlet i partihistorier, oftest med en tendentiøs slagside, i de få biografier, der foreligger om datidens politikere, samt i oversigtsværker, blandt hvilke Erik Rasmussen i *Velfærdsstaten på vej 1913-1939* (Politikens Danmarks historie, bd. 13, København 1965) giver den klareste fremstilling af kriseperiodens forskellige elementer: regeringen Zahles utilbøjelighed til at udskrive valg, inden spørgsmålene om valgloven og grænsedragningen var afgjort, Venstres opposition mod valglovsforslaget og mulighederne for et forlig herom mellem regeringen og de konservative, erhvervslivets voksende uvilje mod krigstidens restriktive lovgivning, den truende konflikt på arbejdsmarkedet samt endelig det slesvigske spørgsmål. Tage Kaarsteds afhandling er den første videnskabelige undersøgelse af den politiske krise og et forsøg på at trænge ind bag de ydre begivenheder, der er skildret i de foreliggende oversigtsværker.

Tage Kaarsted har klart opstillet og gennemført argumentationen for en hovedtese og mange underteser. Han har dermed opfyldt et elementært krav til en disputats, som undertiden ikke opfyldes. Dette gør *Påskekrisen 1920* til en ikke alene værdifuld videnskabelig indsats, men også til spændende læsning.

Afhandlingen er inddelt i tre hovedafsnit, der behandler krisens op-rindelse, dens kulmination og afslutning. Af disse er det første både i sidetal størst og for forfatterens hovedtese meget afgørende. Om den ovenfor nævnte konklusion, som Ove Rode drog om påskekrisen, skriver

² Rode, anf. værk, s. 8.

Tage Kaarsted: »den lader sig dog ikke opretholde uden væsentlige modifikationer« (s. 22). Hans egen hovedtese går kort og godt ud på, at det nationale spørgsmål var hovedtemaet, som gik gennem kriseforløbet. Dette hovedtemas vigtigste satser kan også mere præcist formuleres således: skulle den nationale selvbestemmelsesret, udtrykt i et flertal og et mindretal ved en folkeafstemning, være afgørende for den kommende dansk-tyske grænse i Slesvig, efter at det tyske nederlag i 1918 havde muliggjort, at Wienerfreden 1864 kunne revideres, eller skulle den danske historiske ret til Slesvig eller strategisk-økonomiske hensyn fastlægge den nye grænse. Det er Tage Kaarsteds hovedopfattelse, at valget mellem disse to principper var afgørende for den holdning, som blev indtaget af kongen og ministeriet Zahle, af de politiske partier og deres førere og af de ikke-parlamentariske personer, man tør måske kalde dem klikker, der ved mere eller mindre dulgt virksomhed søgte at påvirke afgørelsen til fordel for det historiske eller subsidiært det økonomisk-strategiske princip. Efter forfatterens opfattelse lå dette problem til grund for og fremkaldte den politiske krise, der opstod ved kongens afskedigelse af ministeriet Zahle 29. marts, og som afblæstes med dannelsen af forretningsministeriet Friis den 4. april. Kaarsted inddrager naturligvis de øvrige faktorer i situationen: grundlovsrevisionen og forhandlingerne om en ny valglov, uenigheden om afviklingen af krigstidens reguleringspolitik, der af modstanderne blev betegnet som det Rodeske regimente – og først og fremmest den truende konflikt på arbejdsmarkedet, men disse elementer er for forfatteren de underordnede problemer, der domineres af den dybtgående uoverensstemmelse med hensyn til, hvorledes det slesvigske spørgsmål skulle løses.³

Med dette udgangspunkt skildrer Tage Kaarsted i afhandlingens første afsnit, hvad han kalder Danevirkekredsens opståen omkring personer som politikeren Aage Kidde, oberstløjtnant Erik With, lægen Valdemar Harsløf samt folketingsmand Jens Vanggaard og disse personers målbevidste og sekrete arbejde for at påvirke de beslutningstagere og opinionsdannere, der kunne influere på løsningen af grænseproblemet i den retning, som kredsen ønskede: et Danmark til Danevirke. En absolut forudsætning for gennemførelsen af denne plan var at få styrtet den radikale regering Zahle, hvis politik gik ud på at få lagt en grænse i streng overensstemmelse med flertalsafgørelsen, når den nationale selvbestemmelsesret var blevet udøvet. Denne politik var på linje med den

³ Se diskussionen herom mellem Jörgen Weibull og Tage Kaarsted i *Scandia* bd. 37, s. 271–86 og 462–65.

næsten eenstemmige vedtagelse i rigsdagens hemmelige møde 23. oktober 1918. Danevirkekredsen og tilhængerne af et dansk Flensborg akcepterede imidlertid ikke en sådan løsning, og med fjernelsen af ministeriet Zahle for øje søgte de gennem indflydelsesrige personer ved hoffet at påvirke først og fremmest den villigt lyttende konge, de allieredes diplomater i København, oppositionspartiernes førere, hvis nøgleperson var J. C. Christensen og endelig den såkaldte »nationale« presse.

Tage Kaarsted har om disse manøvrer fremdraget meget nyt og interessant. Han følger minutiøst dette arbejde bag kulisserne og skildrer nuanceret de forskellige hovedpersoners reaktioner på »aktivisterne«s følere; det spegede spil med den parlamentariske situation på rigsdagen, hvor der ikke kunne skabes et flertal mod regeringen, og oparbejdelsen af den opfattelse hos kongen, at ministeriet og folketingsflertallet ikke repræsenterede »folkeviljen« og derfor måtte fjernes. Om nødvendigt måtte dette ske ved kongens afskedigelse af ministeriet og udskrivelse af et valg, hvis resultat forventedes at blive en ny regering, der over for de allierede magter ville gå ind for den »nationale« løsning af det slesvigske spørgsmål.

Da den parlamentariske opposition ikke ville gå direkte til aktion, fordi en sådan måtte antages at blive en fiasko, opstod tanken om et forretningsministerium med højesteretssagfører Liebe eller professor Roving som chef. Kaarsted skildrer med passende ironi det politiske dilettanteri, som dels udspillede i de hektiske dage mellem 10. februar og 14. marts, da afstemningerne i I og II zone i Slesvig blev afholdt, og dels da den internationale kommissions afgørelse af grænsedragningen nærmede sig. Dette første afsnit kulminerer med samtalen mellem kongen og statsminister Zahle 29. marts, der resulterede i, at kongen afskedigede sin statsminister, da denne nægtede at demissionere. Kaarsted fremdrager her det interessante moment, at Zahle selv lagde afskedigelsen i munden på kongen, som glemte at anmode ministeriet om at fungere videre, indtil et nyt ministerium var blevet udnævnt. Kaarsted rejser dermed implicit tvivl om, hvorvidt afskedigelsen var så planlagt, som det almindeligvis antages, med andre ord, hvorvidt der var tale om et »kup« eller om en af situationen affødt spontan handling fra kongens side. Kaarsted forklarer resultatet med den bemærkning, at »Både kongens og Zahles eruptionstærskel var altså stærkt nedsat«. Dette er næppe hele forklaringen, men Kaarsteds tese sandsynliggøres ved den afslutning, som denne første akt får på grund

af den let komiske situation, at ministerstormeren ikke – som formodet – havde en afløser parat, men i huj og hast måtte have sammensat et ministerium. Dettets leder, højesteretssagfører Liebe, havde i hvert fald ikke samme holdning til det slesvigske spørgsmål som kongen og hans vigtigste rådgivere – men var derimod indædt modstander af »det Rodeske regimente«. Under alle omstændigheder havde denne første del af krisen meget lidt at gøre med de former, hvorunder minister-skifter var foregået i det danske parlamentariske system siden 1901. Den mindede snarere om den måde, hvorpå en kabinetsminister blev styrtet under enevælden.

I næste afsnit marcherer imidlertid det 20. århundredes mere bastante og af hofintriger uimponerede kræfter frem, først og fremmest arbejderbevægelsen og dens politiske og faglige organisationer. Kaarsted skildrer, hvorledes Borgbjerg under parolen »statskup« proklamerer generalstrejken. Efter Kaarsteds opfattelse anvendtes et fagligt våben for at gennemtrumfe et politisk krav, nemlig ministeriet Zahles tilbagevenden. Denne efter Kaarsteds opfattelse impulsive handling mødte efter hans fremstilling betænkeligheder hos fagbevægelsens ledere og blev bragt under kontrol af Stauning, men resulterede dog i voksende uro først og fremmest i København. Denne vurdering er efter min opfattelse tvivlsom. Generalstrejken var af den europæiske arbejderbevægelse gennem årtier blevet proklameret som en politisk taktik, der kunne bringes i anvendelse over for det kapitalistisk-borgerlige samfund. I lang tid før 1914 var den blevet diskuteret som det våben, der skulle forhindre en europæisk storkrig, med andre ord en ganske vist uortodoks, men for de politiske arbejderpartier acceptabel lammelse af samfundene i en situation, hvor der efter deres opfattelse ikke var andre midler for hånden.

Det ville have udvidet perspektivet i generalstrejketruslens alvor, hvis Kaarsted havde undersøgt, hvorledes provinsfagforeningerne reagerede på generalstrejkeparolen.

Denne uventede eksplosion i arbejderbevægelsen førte derefter til de første forligsbestræbelser. Kaarsted skildrer minutiøst disse, de forskellige personers indsats under forhandlingerne, hvis afgørende fase indtræder med borgerrepræsentationens henvendelse til kongen 3. april, drøftelserne mellem denne og partiernes ledere, samt igen ikke-parlamentariske personers indgriben, hvilket til sidst førte til ministeriet Liebes afskedigelse – på gråt papir er vist et mildt udtryk til trods for overrækkelsen af det kongelige portræt – og dannelsen af forretningsministeriet Friis,

der fik partiernes støtte og dermed en parlamentarisk basis i folketinget. Valget kunne udskrives, og dermed forudsætningerne skabes for det nye ministerium, som »aktivisterne«, kongen og oppositionen ønskede, men hvis politik, dersom Kaarsteds hovedtese akcepteres, viste sig at gå imod »kupmagerne«s motiver til at fremkalde krisen. Det er besynderligt, at Kaarsted ikke har taget dette problem op til analyse. Derimod gennemdrøfter han det hypotetiske spørgsmål, om der var – hvad han kalder »en revolution i svøb« – og i den forbindelse det spegede spil mellem socialdemokrater og syndikalister. Hovedpersonen – man fristes næsten til at skrive helten – i hele dette 2. hovedafsnit er Thorvald Stauning, hvis politiske gennembrud Kaarsted egentlig lægger her i påskekrisen. Han giver udtryk for den opfattelse, at Stauning reddede kongen om ikke uden skrammer gennem krisen, så dog med tronen og ansigtet i behold. Er dette rigtigt, kan det måske maliciøst hævdes, at Stauning fik takken i juli 1940, da den samme konge og igen med rådgivere uden for de ansvarlige parlamentariske instanser foreslog Stauning hans afgang som statsminister med bemærkningen: »De kan jo blive socialminister«.

Med beundringsværdig flid har Tage Kaarsted som forarbejde til sin afhandling ikke alene kulegravet det trykte materiale, men også fremdraget et stort antal hidtil ubenyttede og utrykte kilder, der har muliggjort hans energisk gennemførte analyse af påskekrisen. Det er dog ikke lykkedes Tage Kaarsted at få adgang til alle utrykte kilder. Dette gælder bl.a. Christian Xs arkiv og det franske udenrigsministeriums arkiv. Nogle af krisens hovedpersoner tilintetgjorde, hvad de besad af skriftlige vidnesbyrd, mens etatsråd H. N. Andersens arkiv ifølge Kaarsteds oplysninger (s. 357) intet indeholder om hans i visse henseender centrale stilling i krisedagene. Til trods for disse lakuner er forfatterens bestræbelse for at kortlægge begivenhedsforløbet næsten time for time og fremdrage nye sider heraf lykkedes. Kaarsted har for det første benyttet det utrykte materiale i de offentlige arkiver, først og fremmest det danske udenrigsministeriums, men også de norske og svenske udenrigsministeriers arkiver. Han er med sporsans endvidere gået på jagt efter private arkiver og har opsnuset en række af de i påskekrisen implicerede personers skriftlige efterladenskaber i form af breve, dagbøger og optegnelser. Kildefortegnelsen bærer vidnesbyrd om denne utrættelige forskerindsats. Bortset fra ganske enkelte er det lykkedes Kaarsted at finde frem til alle private arkiver. Desværre er i visse tilfælde anstrengelserne endt resultat-

løse, og først og fremmest må det naturligvis beklages, at en nøgleperson som J. C. Christensen ikke har efterladt sit arkiv, men tilintetgjort det før sin død. Hvilken nytte kakkelovnen i Hee ellers måtte have gjort, så har den i hvert fald gjort forskningen af dette århundredes danske historie uoprettelig skade ved at fortære de skriftlige spor af ejermandens politiske virksomhed. Men alt i alt har Kaarsted fået en rig høst, og det har på godt og ondt sat sig spor i afhandlingen. Det store udbytte har f.eks. muliggjort den minutøse redegørelse for Danevirkekredsens virksomhed, først og fremmest takket være Valdemar Harsløfs og folketingsmand Jens Vanggaards arkiver. Men udbyttet i laden er også til en vis grad på flere måder kommet til at styre afhandlingen. Materialet har leveret forfatteren hans hovedtese, men også forledt ham til at reducere betydningen af vigtige sider af begivenhedsforløbet. Jeg kan derfor ikke fuldt ud acceptere Kaarsteds konklusion, når han skriver (s. 23) om sit materiale, at de kilder, som er blevet fremdraget, kan give »en dokumenteret og vist nok udtømmende redegørelse for krisens forhistorie, dens forløb og afvikling. De mange kilder gør det muligt i betydeligt omfang at forstå de skiftende situationer og hele påskekrisisens problematik, som den tegnede sig set ud fra hver enkelt komponents synsvinkel«. Det forsigtige forbehold »vist nok« tager naturligvis noget af breidsiden i argumentationen, men det havde måske været endnu forsigtigere i stedet for komponenter at skrive de skildrede personers synsvinkler. Materialet, som forfatteren med så stor flid har fremdraget, har til en vis grad også nedrustet hans kritiske sans og til dels lagt afhandlingen i en spændetrøje, således at andre og vigtige sider af påskekrisehistorien er blevet fortrængt.

Mange af de benyttede kilder er berettende og tendentiøse. Når derfor forfatteren (s. 25) skriver: »Intet af dette stof synes udarbejdet med henblik på vildledning af eftertiden som f.eks. C. N. David gjorde det i 1863 ... Tværtimod er disse kilder ret åbenhjertige og troværdige. De kildekritiske problemer har derfor ikke været uovervindelige, også fordi det i de fleste tilfælde har været muligt at finde verifikation i andre kilder«, opfordrer dette til kritiske bemærkninger og spørgsmål. Den første vurdering har forfatteren ikke bevist. Den anden vurdering er kun delvis rigtig.

Efter min opfattelse kan den anke rettes mod Tage Kaarsteds afhandling, at han ikke i en samlet analyse har gjort rede for de kritiske problemer, som dette materiale af berettende kilder har stillet ham overfor,

og hvorledes de er blevet behandlet. Forholdet er dog, at en række af forfatterne og bidragyderne til disse kilder, der danner en så vigtig del af grundlaget for afhandlingen, er tendentiøse – dette gælder f.eks. Vanggaard og Valdemar Harsløf.⁴ Kaarsted anfører selv, at Withkredsen og de mænd, der mere eller mindre snævert samarbejdede med den, var befængt af ønsketænkeri. Men dette ønsketænkeri afspejler sig netop i deres beretninger, gør dem tendentiøse, og når de benyttes så gennemgående, som tilfældet er, sniger deres tendens sig ind i undersøgelsens struktur og problemopfattelser. Det er acceptabelt, at forfatteren karakteriserer disse beretninger som åbenhjertige, men deres troværdighed forekommer mig diskutabel. I hvert fald ville afhandlingen og hovedtesen have vundet i vægt, hvis forfatteren havde taget troværdighedsproblemet op i dets helhed eller i hvert fald gjort sine læsere delagtige i den kritik af kilderne, som han har foretaget. Et enkelt eksempel illustrerer den tvivl, som opstår i en læsers hjerne med hensyn til en beretnings pålidelighed. Kaarsted benytter admiral Konows erindringer⁵ som kilde til skildringen af en bestemt begivenhed ved dannelsen af ministeriet Liebe. Nu vil vel ingen, der har læst første bind af admiralens memoirer og derefter andet bind indtil side 174, hvor han begynder at fortælle om sin andel i påskekrisen og sin deltagelse i ministeriet Liebe, mene, at admiral Konow, hans andre fortjenester iøvrigt ufortalt, røber særlig stor politisk indsigt eller dømmekraft.⁶ Han må vist snarere karakteriseres som politisk ignorant. Han beretter imidlertid, at da han mandag 29. marts kom hjem til sin bolig i Amaliegade, blev han mødt af en ung pige, der anmodede ham om at komme hen på højesteretssagfører Liebes kontor i anledning af en meget alvorlig sag, og admiral Konow fortsætter: »Min Forbavselse over denne Besked var stor, da jeg saa at sige ikke kendte Liebe personligt, og grundende paa, hvad det kunde dreje sig om, gik jeg straks derhen. Da jeg naaede Amalienborg Plads, slog det ned i mig, at Liebe ville opfordre mig til at træde ind i et Forretningsministerium, og da jeg traadte ind i hans Kontor, var jeg ikke i tvivl om, at jeg havde gættet rigtigt.

De hos Liebe paa Kontoret forsamlede Herrer, Professor Rovsing, Etatsraad Monberg og Oberstløjtnant With var mig nemlig Bevis for, hvad det drejede sig om«.

⁴ Jvf. Jörgen Weibulls bemærkninger om Jens Vanggaards beretning i afhandlingen i *Scandia* bd. 37, s. 271–86. Det forekommer mig, at Tage Kaarsted ikke i sit svar smst. s. 462–65 afkræfter Jörgen Weibulls primære karakteristik af Vanggaards beretning.

⁵ Dette afsnit af erindringerne er formodentlig skrevet i slutningen af 1920'erne. Se Admiral Henri Konows erindringer, udgivet af Tage Kaarsted, I, Aarhus 1966, s. 23.

⁶ Jvf. Kaarsteds indledning til ovennævnte værk, I, s. 22.

Denne beretning er efter min opfattelse en efterrationalisering, for jeg kan vanskelig tænke mig, at en person, stående uden for det politiske liv og ikke særlig kyndig i politik, pludselig skulle forestille sig, at han ville få forelagt et forslag om at blive medlem af et forretningsministerium. Det spørgsmål melder sig uundgåeligt, hvorvidt Konow fortier en tidligere aftale med – skal vi kalde dem konspiratorerne – og i dette tilfælde bliver hans forbløffelse over deres tilstedeværelse i Liebes kontor ikke så stor, eller også har han deltaget i andre drøftelser, hvorom han heller ikke beretter, og i så tilfælde bliver hans forundrethed stadig konstrueret. Det virker overraskende, at Kaarsted slet ikke rejser spørgsmålet om denne kildes troværdighed. Det fremgår dog af Konows erindringer (II, s. 175ff.), at han ikke var helt ukendt med de Withske manøvrer.

Tage Kaarsted benytter aktivisterne beretninger som kilder til deres forbindelser med ententediplomaterne i København og forsøgene på gennem dem at øve indflydelse på ententeregeringerne. Det kan næppe betvivles, at aktivisterne havde deres gang mere eller mindre opfordret hos de allierede diplomater for at påvirke dem med hensyn til deres grænsepolitiske ønsker og planerne om at få fjernet ministeriet Zahle. En anden sag er så, hvorledes man vil bedømme en relativt højtstående officer og embedsmand som oberstløjtnant Erik Withs opfattelse af, hvor grænserne bør trækkes for alle borgeres ret til politisk virke og en tjenestemand's loyalitet mod den siddende regering. For Withs vedkommende syntes grænsen øjensynlig at ligge flydende på det dunkle overdrev mellem »fædrelandskærlighed« og politisk stimandsvirke. I Kaarsteds fremstilling, med aktivisterne beretninger som kilde, fremtræder det, som om disse diplomater og deres regeringer var på linje med aktivisterne, fordi, som forfatteren skriver side 38, ententeregeringerne ikke var regeringen venligt stemt. Dette var naturligvis aktivisterne ønskedrøm, men var det rigtigt? Først og fremmest må vel hertil siges, at diplomater i almindelighed er affable personer, som med elskværdig interesse hører på, hvad deres indbudte eller selvindbudte gæster har at sige. Gæsterne går måske også fra dem med den tro, at de har overbevist værterne om, at deres synspunkter er rigtige. Dette skriver de i deres dagbog eller fortæller det til deres meningsfæller. Oplysninger af den karakter siger imidlertid intet om, hvorledes disse diplomater faktisk reagerede, eller hvorvidt de indberettede til deres regering om samtalen og i så tilfælde deres vurdering af denne. Den besøgendes beretning er i hvert tilfælde om dette forhold en andenrangs kilde, og den primære kilde er vedkommende diplomats indberetning til sin regering, og hans vurde-

ring af gæstens betydning, hvor repræsentative hans udtalelser har været og for hvem og endelig vedkommende regerings reaktion. Det forekommer mig, at Kaarsted fremstiller disse forbindelser mellem aktivisterne og deres diplomatiske bekendtskaber ukritisk, byggende på de berettende danske kilder. Sympatien for de danske aktivister var sandsynligvis rigtig for den franske gesandt Claudels vedkommende, men det ville have været interessant at have fået indblik i hans indberetninger til Quai d'Orsay, hvilket det som nævnt imidlertid ikke har været forfatteren muligt at opnå. Men var denne sympati også gældende for den engelske gesandt Marling og hans amerikanske kollega? Tvivlen er også for mig opstået derved, at With-kredsens forbindelser stort set synes at have været militærattachéerne.

Et par eksempler af Kaarsteds brug af dette materiale har yderligere vakt min tvivl. Side 37 skriver han, at oberstløjtnant With i marts 1919 udarbejdede et memorandum om det slesvigske spørgsmål, der overrakte til ententens delegationer, som i oversættelse sendte det til deres respektive regeringer.⁷ Kilden til denne oplysning er rektor H. P. Hansen. Hvorledes kunne han vide, at legationerne i København videresendte dette memorandum til deres regering? Som nævnt er de franske akter utilgængelige, og ifølge de foreliggende oplysninger blev i hvert fald materialet angående Versaillestraktaten i 1940 efter Paris' erobring bragt til Berlin, hvor det senere gik til grunde. Nu dækker de publicerede engelske dokumenter *Documents on British Foreign Policy 1919-1939 First Series* ikke den periode, hvorunder Versailleskonferencen arbejdede, men dokumentet findes heller ikke i *Foreign Relations of the United States*. Det kan naturligvis med rette hævdes, at et så inferiørt dansk dokument næppe ville blive offentliggjort i dokumentsamlinger, der skal dække en stormagts hele diplomatiske virksomhed, men en undersøgelse i London og Washington af dette og aktivisternes forbindelser med de engelsk-amerikanske diplomater ville være betydningsfuld for placeringen af denne ikke uvæsentlige brik i Kaarsteds fremstilling af påskekrisen.

Et beslægtet eksempel på den uforbeholdne benyttelse af de berettende danske kilder er omtalen side 29-30 af kammerherre Julius Clans rejse til U.S.A. og den københavnske amerikanske militærattaché's løfte om, at Clan ville blive skygget af detektiver, som skulle finde ud af, hvad han foretog sig. Kilden hertil er aktivisten Jonas Collin!

En række andre eksempler kunne fremdrages på, hvorledes Tage Kaarsted tilsyneladende tager aktivisternes beretninger for gode varer

⁷ Se herom Konows afslørende bemærkninger i erindringerne s. 177.

og drager konklusioner deraf, som må forekomme tvivlsomme. Der ville have været grund til at tage kritisk standpunkt til disse kilders værdi og i stedet for at fremstille det således, at aktivisterne etablerede forbindelser med de udenlandske diplomater, der sympatiserede med dem, ville det måske have været mere korrekt at skrive, at aktivisterne rendte disse udlændinge på dørene.

Påskekrisen og det slesvigske spørgsmål udspillede og løstes på en international baggrund. Man vil derfor på forhånd antage, at de implicerede fremmede magter, Tysklands og de allierede sejrherres arkiver måtte indeholde relevant materiale for denne afhandling. Tage Kaarsted har kunnet benytte Auswärtiges Amts arkiv, der på grund af den 2. verdenskrigs resultat er blevet åbnet for forskerne. Derimod var som nævnt det franske udenrigsministeriums arkiv endnu lukket på det tidspunkt, hvor denne afhandling blev udarbejdet. Af redegørelsen for kilder og litteratur fremgår det, at forfatteren har fået fotostater af visse dokumenter fra det engelske Foreign Office's arkiv. Derimod synes han ikke at have benyttet den amerikanske aktudgave *Foreign Relations of the United States*, der er enestående i den forstand, at den amerikanske regering løbende offentliggør sine diplomatiske dokumenter, ligesom den er overordentlig liberal med hensyn til at give forskerne adgang til materiale vedrørende endog meget samtidige begivenheder. Kaarsted har imidlertid ikke haft mulighed for at benytte State Department's arkiv og heller ikke de private amerikanske arkiver, der er tilgængelige. Men bortset herfra er det officielle hemmelighedsprincip fra regeringernes side blevet mere og mere urimeligt. For det første fordi andre kilder, rigtigt benyttet, indeholder væsentlige oplysninger om de samtidige begivenheder. Dernæst fordi historikeren nu engang benytter det materiale, der står til hans disposition. Når en stats dokumenter derfor er tilgængelige, vil skildringen af de øvrige regerings politik uvægerlig blive farvet af de oplysninger, der foreligger i de åbne arkiver. Endelig kan man måske også mene, støttet på adskillige undersøgelser, at dette diplomatiske materiale ikke indeholder så betydningsfulde hemmeligheder, at den ansvarsbevidste forsker ikke kunne tillades at benytte det, om ikke af anden grund så for at verificere, hvad han eller hun har opsnuset andet steds. Den gældende 50 års regel hviler vel delvis på den myte, at udenrigsministerielle arkiver indeholder hemmeligheder, som må opbevares bag intellektuelt brand- og dirkefri stålskabe, som ingen historisk skæreblander bør kunne trænge igennem. Det må derfor

af samtidshistorikerne hilses med tilfredshed, at den engelske regering har nedsat »spærretiden« til 30 år, et eksempel, som bl. a. den danske regering sikkert uden fare for statens sikkerhed kunne følge.

Når jeg i det forudgående så indgående har taget spørgsmålet op om kildegrundlaget for spillet mellem de udenlandske regeringer – aktivister – og den danske regering, skyldes det, at dette rejser et problem, som Kaarsted har ladet ligge, men som jeg mener er betydningsfuldt for at få sat påskekrisen i det rette perspektiv, nemlig den internationale baggrund for situationen i 1919–1920. Kaarsted berører dette enkelte steder i sin afhandling, men en baggrundsanalyse af stormagternes politik under og efter fredskonferencen, som bortset fra den franske nu kan skildres, ville have stillet det dansk-tyske grænseproblem og påskekrisisens problematik på en bredere og mere realistisk baggrund.

Tysklands og dets allieredes nederlag rejste for de sejrende magter en række problemer af nogenlunde samme karakter som det slesvigske. Skulle – som præsident Wilson havde proklameret i de 14 punkter – folkenes selvbestemmelsesret være afgørende for de nye grænsedragninger, hvorledes man så ville fortolke denne selvbestemmelsesret, eller skulle strategiske, økonomiske og først og fremmest historiske rettigheder og interesser være bestemmende? Den store og omfattende litteratur om Versailleskonferencens forhandlinger viser, hvorledes delegationerne stredes om, hvorvidt præsident Wilsons realistiske, omend generelt formulerede politik skulle være ledende for afgørelserne, eller om den traditionelle europæiske magt- og balancepolitik skulle fortsættes i Versailles og dermed nye og konfliktskabende mindretals- og grænsepolitiske problemer skabes. Denne sidste politik var først og fremmest repræsenteret af Frankrig, hvis ønsker kort formuleret gik ud på at svække Tyskland så meget som muligt bl. a. ved at tildele dets naboer eller de nyoprettede stater store tyske områder, uanset befolkningernes ønsker og sindelag. Derved ville ikke alene Tyskland politisk og økonomisk blive svækket, men Frankrig samtidig få et række satellitter, hvis skæbne var afhængig af fransk hjælp og politisk målsætning efter den dag, da Tyskland atter var blevet stærkt. Danmark kunne utvivlsomt, hvis franskmændenes holdning var blevet afgørende, have fået ikke alene Slesvig, men også Holsten o. s. v.⁸ Kaarsteds afhandling har i hvert fald fået denne læser til at drage et lettelsens suk over, at Danmark som den eneste af kreditorerne i det tyske bo begrænsede sig til en realistisk opgørelse af sine

⁸ Se herom Harald Jørgensen, Genforeningens statspolitiske Baggrund, 1970, s. 222 ff.

krav. Men denne franske politik sætter Frankrigs Københavnsgesandt Claudels holdning til det slesvigske spørgsmål og regeringen Zahle og til de danske aktivister i et videre perspektiv end blot personlig sympati for en gruppe chauvinister. Forfatterens skildring af ham sandsynliggør denne, men det var ikke alene en personlig holdning, men udtryk for fransk politik, hvilket også fremgår af den engelske gesandt Marlings indberetninger om forhandlingerne i den internationale Slesvigkommission.

Den engelske politik var mere nuanceret, eller om man vil mere realistisk. Dette kommer frem på Versailleskonferencen i modsætningerne mellem Lloyd George og Clemenceau i det polske spørgsmål, og hvor Lloyd George af frygt for den tyske reaktion gennemtvinger modifikationer i den tysk-polske grænsedragning. Denne engelske politik med hensyn til fredsbetingelserne til Tyskland skærpedes mere og mere. Det er derfor sandsynligt, at den danske regerings Slesvigpolitik var i overensstemmelse med de engelske synspunkter, hvilket efter mit skøn også skinner igennem oplysninger, som kendes fra gesandt Marlings indberetninger og instrukser fra London.⁹ Lignende vurderinger kunne måske findes med hensyn til U.S.A.s politik, sandsynligvis endog skarpere.

På denne baggrund forekommer Tage Kaarsteds skildring af de allierede magters holdning til aktivisterne og regeringen Zahle at være for snæver, men jeg skønner, at det er sket, fordi forfatteren i så høj grad har bygget på, hvad han selv kalder aktivisternes ønsketænkeri og ikke har været tilstrækkelig kritisk over for deres beretninger.

På et andet punkt ville efter min opfattelse Kaarsteds fremstilling også have fået klarere konturer, hvis han havde taget mere hensyn til de udenlandske begivenheder og den baggrund, de dannede for den danske påskekrise. Det gælder arbejderbevægelsens reaktion på Christian Xs afskedigelse af ministeriet Zahle og specielt den udvikling, som Borgbjerg i sin egenskab af *Socialdemokratens* redaktør satte i gang med anklagen for »kup« og proklamationen af generalstrejke. Side 218-19 citerer forfatteren Heinrich Schlebaum Larsens og H. P. Sørensens positive vurdering af Borgbjergs reaktion og aktion. Kaarsted er af en anden anskuelse og opstiller som modpol Staunings reaktion både på ministerieafskedigelsen, Borgbjergs artikler og hans følgende politik, og Kaarsted konkluderer: »Man kunne måske lige så vel mene,

⁹ Se endvidere Harald Jørgensens antydninger om den engelske holdning i det nævnte arbejde.

at som kongen og Zahle havde tabt hovedet, gjorde Borgbjerg det også. Han var et voldsomt temperament, der ofte manglede evnen til at se på en sag med »gustent overlæg« og derfor i en så højspændt situation prædestineret til en overilet reaktion«. Jeg er ganske uenig med Kaarsted i denne vurdering af *Socialdemokratens* og Borgbjergs politik. Forklaringen på »kup«-beskyldningen og truslen om generalstrejke ligger efter min opfattelse i det tyske socialdemokratiske og den tyske fagbevægelses aktion efter Kapp-kuppet i Tyskland, der var foregået 13. marts og de følgende dage, altså godt 14 dage før afskedigelsen af ministeriet Zahle. Kaarsted nævner naturligvis Kapp-kuppet i forbindelse med *Socialdemokratens* artikel om kongens »statskup«, men det er besynderligt, at han ikke har sammenlignet det socialdemokratiske partiblads behandling af Kapp-kuppet og af Christian Xs »kup«. En sådan jævnføring viser, at Borgbjerg, *Socialdemokraten*, det socialdemokratiske parti og fagbevægelsen kopierede det tyske forbillede. Følges referater og kommentarer i *Socialdemokraten* af de to begivenhedsrækker, forekommer det mig indlysende, at der er en klar forbindelse. I reportagen fra Berlin 14. marts omtales det tyske socialdemokratiske opfordring til »arbejdere og partifæller« og »Generalstrejke over hele Linien«, underskrevet af de socialdemokratiske medlemmer af regeringen og bestyrelsen for partiet. Med andre ord det var partiet og ikke fagorganisationerne, der tog initiativet til generalstrejken som svar på frikorpsopstanden i Berlin og proklamationen af Wolfgang Kapp som kansler. I en leder 16. marts harcellerer *Socialdemokraten* derefter over *Berlingske Tidendes* og *Nationaltidendes* begejstrede holdning til Kapp og hans medsammensvorne, general Ludendorff og skriver: »Det maa i Sandhed give konservative danske Læsere noget at tænke paa«, og *Socialdemokratens* leder slutter med følgende: »Selv den blinde maa kunne se, at Fosterbroderskabet mellem Reaktionen og Militarismen i alle Lande er stærkere end enhver Nationalfølelse i de reaktionære Lejre.«

Springer vi så frem til 28. marts og de følgende dage, er det ganske klart, at *Socialdemokraten* bevidst trækker parallellen mellem Kapp-kuppet og den danske krise. I en reportage fra Rådhuspladsen 29. marts skriver journalisten således: »Idet vi passerede en Gruppe politiserende, hørte vi en Mand sammenligne Neergaards Kup med Kapp-Lüttwitz«. Hentydningen til venstrepolitikerens Niels Neergaard afspejler naturligvis den samtidige opfattelse, at bl. a. Neergaard var vidende om Christian Xs aktion og parat til at danne regering. I en artikel den samme dag med overskriften »Ned med Statskuppet og dets Mænd« drages en

sammenligning mellem den svenske regering, der havde sendt den tyske regering en lykønskning i anledning af Kapp-kuppets sammenbrud, og den danske situation, og artiklen fortsætter: »Her hjemme afskediger Kristian (sic) d. 10 uden videre det parlamentariske demokratiske Ministerium. Men Eksemplet fra Tyskland viser, hvorledes det i Aaret 1920, i Nutidens Europa, bør gaa Statskupets Mænd«.

Det danske socialdemokrati fulgte præcis den samme taktik som det tyske, da det derefter stillede kongen over for sit ultimatum om generalstrejke, og vil man endelig helt konstatere, at Kapp-kuppet lå bag *Socialdemokratens* og formodentlig Borgbjergs politik, fremgår dette af, at bladet bruger præcis de samme vendinger om de to begivenheder. I en artikel 18. marts om Kapp-kuppets sammenbrud hedder det om den tyske generalstrejke: »De korslagte Armes Revolution frelste den tyske Republik«. I en artikel 30. marts om det store møde i Fælledparken i anledning af den danske krise skriver *Socialdemokraten*: »Ved de korslagte Arme skal vi sejre. Kammerater, danske Arbejdere læg Armene over Kors« og endelig »de korslagte Armes Revolution skal afgøre denne Sag og ikke Kamp mod Politi og Husarer«. Under samme møde i Fælledparken sagde en taler med en henvisning til Kapp-kuppet: »Som et Eftersmæk af det, der skete i Berlin, kom Kongens Afskedigelse af Ministeriet Zahle«. Og endelig står der i en leder 2. april: »Generalstrejken blev i Tyskland det Vaaben, der paa to Dage fejede det prøjsiske Militærkup og dets Kanoner til Side«, hvorefter der gøres en sammenligning med udviklingen i Danmark.

Disse citater, og der kunne plukkes flere ud af *Socialdemokraten* med samme tendens, forekommer mig klart at indicere, at der var en nøje sammenhæng mellem den taktik, som det tyske socialdemokrati fulgte og den, der blev anvendt i Danmark. Den var fra Borgbjergs side ikke resultatet af et tabt hoved, men af overvejelser i en klar hjerne. Og endelig kan det vel argumenteres, at når Stauning i de følgende dage kunne gennemføre udmanøvreringen af kongen og ministeriet Liebe, så skyldtes det bl.a., bortset fra hans taktiske evner, det trumfkort, som Borgbjerg havde smækket på bordet 29. marts og, vil jeg mene, med sine tyske partifællers fremgangsmåde og sejr 14 dage tidligere i tankerne.

Tage Kaarsted skildrer klart, detaljeret og overbevisende, med fremdragelse af et væld af nye enkeltheder og oplysninger, begivenhederne under krisedagens kulmination, som begyndte med borgerrepræsentationens march til Amalienborg og de derefter følgende natteforhandlin-

ger, der endte med et atter vredt ministeriums afgang. Jeg vil i forbindelse med disse dramatiske begivenheder fremdrage et eksempel, som forekommer mig belysende for forfatterens tendens til at overdimensionere det slesvigske spørgsmål. Overretssagfører Carl Becker, der tilhørte den borgerlige fællesgruppe i Københavns borgerrepræsentation, tilsluttede sig borgmester Kapers henvendelse til kongen 30. marts og hans støtte de følgende dage til pression på kongen for at få fjernet ministeriet Liebe, og Kaarsted konkluderer (s. 311) i forbindelse med den kritik fra visse konservative, der rettedes mod deltagerne i henvendelsen til kongen: »Adskillige af den borgerlige fællesgruppes medlemmer blev ikke genopstillet ved borgerrepræsentantvalget i 1921 som følge af deres mæglingsbestrebelse året før bl.a. Becker«. Den hertil hørende note indeholder følgende: »Om de borgerlige borgerrepræsentanters fald 1921 – Kilde mangler«. I fortegnelsen over kilderne og litteraturen, som forfatteren har benyttet, er i gruppen over »Forgæves efterspurgte arkiver« nævnt »Overretssagfører Carl Becker«. Et sådant arkiv findes imidlertid¹⁰ og deriblandt en scrapbog med en samling presseklip fra slutningen af 1920, hvor *Berlingske Tidendes* kampagne mod overretssagfører Becker kan følges, og hvor ganske rigtigt hans holdning under påskekrisen tydeligt er et af motiverne til et endog ualmindelig groft journalistisk overfald. Men ud over sin indsats under påskekrisen angribes overretssagfører Becker lige så voldsomt for samarbejde med de radikale og socialdemokraterne under krigen om de økonomisk-sociale problemer, hvis løsning højesteretssagfører Liebe karakteriserede som det Rodeske regimente.

Som tidligere nævnt er Tage Kaarsteds hovedtese, at det indrepolitiske danske Slesvigproblem i dets forskellige afskygninger – Danmark til Danevirke, »Flensborg hjem«, internationalisering, engelsk protektorat o.s.v. – var det afgørende og gennemgående tema i påskekrisen. Forfatteren nævner ganske vist de øvrige forklarende momenter, men som helhed sigter Kaarsted mod at vise, at disse forhold var af sekundær betydning for krisens opståen, dens udvikling og forløb. Jeg vil naturligvis ikke blankt afvise denne hovedteses relevans og heller ikke, at Kaarsted med stor stringens og man fristes til at sige stædighed gennemfører dette hovedsynspunkt. Men det fremkommer jo også på grund af det kilde-materiale, der er fremdraget, og den måde, hvorpå det er anvendt. Derved kommer hovedtesen til at stå så klar og tilsyneladende overbevisende. Den anvendte teknik: den konsekvent gennemførte kronologiske opbyg-

¹⁰ Venligst udlånt til mig af professor, dr. phil. C. J. Becker.

ning af afhandlingen underbygger også tesen, fordi dagsbegivenhederne jo så meget omend ikke udelukkende prægedes af det slesvigske spørgsmål. Men den tvivl lurer unægtelig, om Kaarsted ved at benytte denne fremgangsmåde, disse kilder og denne teknik virkelig er kommet frem til, hvad den franske historiker Pierre Renouvin kalder »Les forces profondes«. Som udgangspunkt for en kort omtale heraf vil jeg benytte indledningen til en af kilderne for afhandlingen: admiral Konows erindringer. I bind 2 side 173 skriver han: »Den såkaldte »påskekrise« må ses på baggrund af den lede, som store dele af befolkningen i årenes løb havde fået ved ministeriet Zahle. Årsagerne hertil var mange, handelsstanden følte sig irriteret over de overdrevne indgreb i næringslivet, de større jordbesiddere mente sig forurettede ved den, efter deres mening, grundlovsstridige lov om lensafløsningen og fæsteloven, og fremfor alt var misfornøjelsen i de borgerlige partier stor over ministeriets afhængighed af socialdemokraterne«. Den, for at sige det mildt, konservative admiral slipper jo her katten ud af sækken. Man kunne til hans liste føje andre spørgsmål, f.eks. de politiske om valgloven o.s.v., og jeg er ikke overbevist om, at J. C. Christensen indså Venstres i det lange løb uholdbare stilling til dette spørgsmål og blev fædrelandskærlig. I denne sag havde J. C. Christensen ikke alene den berømte ræv bag øret, men et helt kuld, og mon ikke han så på den øjeblikkelige valgsituation og fordelene for Venstre ved den gamle valgordning og mindre tænkte på den fjernere situation, hvor Venstre måtte miste mandater. Som medlem af folketinget indså han, at ministeriet Zahle ikke kunne styrtes, men ved en kongelig afskedigelse og udnævnelse af et forretningsministerium, med den opgave at udskrive valg ville den gamle valglov gælde og en Venstresejr være sandsynlig.

Der kunne nævnes den mulige betydning af andre »grundlæggende kræfter«, men også, at formodentlig et numerisk flertal af befolkningen f.eks. arbejderne, husmændene og forbrugerne ikke delte admiral Konows og hans meningsfællers opfattelse. Kaarsted nævner rundt om i sin afhandling disse faktorer, men reducerer dem mere eller mindre explicit og underbygger dermed sin hovedtese. Om ikke klart synes Kaarsted dog at have akcepteret mistilliden til ministeriet Zahle og ønsket om dets fjernelse. Efter min opfattelse var styrken i Tage Kaarsteds afhandling blevet øget, hvis det var blevet fastslået utvetydigt, at det slesvigske spørgsmål var den taktiske løftestang, der var nødvendig for at få nøglepersonen, kongen, med til at styrte ministeriet Zahle. Et dansk Slesvig til Danevirke eller Ejderen berørte Christian X emotionelt, det var

genvindelsen af den historiske provins, hvis tab i 1864 havde kastet en skygge over Christian Xs bedstefaders og det Glücksborgske hus' overtagelse af den danske trone. Genvindelsen af hertugdømmet Slesvig ville for Christian X utvivlsomt have været kronen på hans regeringstid. For mange danske ville det formodentlig have stået i samme lys. Tolket på den måde bliver det slesvigske spørgsmål naturligvis en af de »grundlæggende kræfter« i påskekrisen 1920. Til trods for alle de journalistiske krumspring og trapezkunster ville det vel have været umuligt uden dette at få Christian X med på det spil, der kunne føre til ministeriets fald. Det slesvigske spørgsmål var den katalysator, der kunne udløse de øvrige kræfter og give dem den vægt, som deres repræsentanter af forskellig observans mente, at de havde. Det slesvigske spørgsmål var den taktik, der skulle bruges, for at tropperne kunne komme i kamp. Men den konservative og »nationale« admiral Konow peger netop på de øvrige kræfter som krisens baggrund. Det forekommer mig nødvendigt, hvis det slesvigske spørgsmål skal blive krisens hovedspørgsmål, at foretage en analyse af valgkampen i 1920. For ser vi på valgets resultat: Venstre-regeringen Niels Neergaard, så følger den i det slesvigske spørgsmål den samme politik, som var ministeriet Zahles. Derimod var dets politik i økonomisk-socialt spørgsmål ganske anderledes. Den amerikanske historiker Arno J. Mayer har i bogen *Political Origins of the New Diplomacy 1917-1918* fra 1959, som i en senere udgave har fået titelen *Wilson vs. Lenin*, analyseret de kæmpende magters krigsmål. Han anlægger det grundlæggende synspunkt, at krigsmålene repræsenterede udenrigspolitikken »på krigsfod« og var bestemt af de indrepolitiske forhold og konstellationer i de enkelte stormagter. Mayer opstiller en »model« herfor, hvor på den ene side de konservative partier og grupper repræsenterer kravet om »orden« og territoriale erobringer, mens venstrepartierne kæmper for reformer og en fred uden annektioner. Uden iøvrigt at gå ind i en diskussion af Mayers analyser, der er irrelevante i denne forbindelse, kunne hans problemformulering måske være konstruktiv med hensyn til påskekrisen og placere den som krisen, der får en økonomisk-social konflikt til at eksplodere. Anskuet på den måde falder admiral Konows »grundlæggende kræfter« og arbejdsgivernes lock-out-politik samt ønsket om et Slesvig til Danevirke på plads over for arbejdernes lønkrav, regeringen Zahles valglovs- og kontrolpolitik og endelig en folkeafstemningsløsning i Slesvig. Tage Kaarsted har snarere uddybet end modificeret Ove Rodes forklaring på påskekrisen fra 1926.

Påskekrisens dramatiske begivenhedsforløb har Tage Kaarsted skildret med stor stilistisk evne, sans for den politiske dramatik og placeringen af begivenhedsforløbet. Personer og situationer falder i hans fremstilling på plads som brikkerne i et spil. Kaarsted har i *Påskekrisen 1920* gennemført en rekonstruktionsløsning af fin kvalitet, hvor hans viden om det politiske livs spilleregler og dets taktiske spil, som er blevet demonstreret i hans tidligere historiske arbejder, kommer til fuld udfoldelse. Situationerne udfolder sig logisk, personerne taler selv, og karakteristikerne af dem er nænsom og alle får tvivlens begunstigelser. Det er indlysende, at Kaarsted har indgået et lykkeligt ægteskab med statskundskaben, hvilket undertiden synes historikere besværligt.

Statskundskabsproblemstillingen har vel også inspireret afhandlingens sidste hovedafsnit, hvor Kaarsted søger at systematisere de forskellige gruppers holdning til og andel i påskekrisen. Læseren vil dog måske blive skuffet over afslutningen. Den munder ikke ud i konklusionen på undersøgelsen, som denne så indlysende lægger op til. Her kunne være foregået den præcisering af resultaterne, som den foregående udvikling af temaet opfordrede til, og her kunne forfatteren have foretaget den konfrontation mellem sin hovedtese og de andre muligheder, som krisens baggrund og forløb opfordrer til.

Disse indvendinger og kommentarer skal og bør dog ikke overskygge de mange og værdifulde resultater af Tage Kaarsteds afhandling. Den udbygger vor viden, og den ægger til modsigelse og trang til ny forskning, hvilket også er en disputats' funktion.

SVEN HENNINGSEN